

कुरिलो उत्पादनको व्यवसायिक योजना

क) खेती प्रविधि परिचय

लिलि परिवारमा पर्ने कुरिलो (*Asparagus officinalis*) एक बहुवर्षिय टुसाको लागि खेती गरिने तरकारी वाली हो । नेपालमा समुद्र सतह देखि २२०० मिटरको उचाईसम्म यसको खेती गर्न सकिन्छ । यसको उचाई एक देखि डेढ मिटर, प्वाँख आकारमा फैलिएका हांगा र पात सियो आकारको हुन्छन् । यसको प्रायः गरी भाले बोट र पोथी बोट छुट्टा छुट्टै हुन्छन् । फूल घण्टी आकारको हुन्छ र हरियोमा सेतो पहेलो मिसिएको हुन्छ । फल सानो, रातो, चेरी आकारको हुन्छ । उपयुक्त वातावरणमा यसको खेती गरिएमा एक वर्ष रोपेपछि १५-२० वर्षसम्म उत्पादन लिन सकिन्छ । पौष्टिकताले भरिपूर्ण यो तरकारीलाई अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा तरकारीको राजाको रुपमा लिइएको पाईएको छ । यसलाई तरकारीको रुपमा पकाएर, सुप बनाएर तथा सलादको रुपमा पनि प्रयोग गरिन्छ ।

हावापानी

न्यानो र सम-शितोष्ण हावापानी भएको स्थानमा कुरिलोको खेती राम्रो हुन्छ । यसको खेती १५-१८ डि.से. औषत तापक्रम भएको क्षेत्रमा राम्ररी गर्न सकिन्छ । माटोमा राम्रो चिस्यान भएमा उत्पादन बढी लिन सकिन्छ । बढी गर्मी तथा बढी चिसो, खास गरी रातको समयमा तापक्रममा बढी हेरफेर भएमा कार्वोहाइड्रेटको सन्तुलन र भण्डारणमा कमी आई अर्को सिजनमा टुसाहरू कम लाग्ने हुन्छ । विरुवाको वृद्धि विकासको लागि ३-५ महिनासम्म सुषुप्त अवस्थामा रहनु अति आवश्यक हुन्छ । यो अवस्थामा रहन माटोको तापक्रम १० डि. से. भन्दा कम हुनु पर्दछ ।

माटो

कुरिलो एउटा बहुवर्षे वाली भएकोले यसको खेती गर्नको लागि प्रशस्त मात्रामा प्राङ्गारिक पदार्थ भएको मलिलो, पानी नजम्ने दोमट, खुकुलो माटो राम्रो हुन्छ । यसको खेतीको लागि भ्जारपात कम उम्रने जमिन छनौट गर्नु उपयुक्त हुन्छ । कुरिलो खेती गर्नको लागि माटोको पि एच मान ६ देखि ७.५ सम्म हुनु राम्रो हुन्छ । कुरिलो खेती गर्नलाई दिनभरि प्रकाश नपर्ने अथवा पानीको निकास नभएको ठाउँ छनौँट गर्नु हुदैन । कुरिलो खेती गर्नको लागि बाढ्ने महिना पानीको सुविधा हुनु पर्दछ ।

बाली लगाउने समय

नेपालको हावापानीमा वैशाख देखि आश्विन महिनासम्म गानो वा बेर्ना सार्न उपयुक्त हुन्छ । साथै चैत्र देखि आश्विन महिनासम्म बाली लिन सकिन्छ ।

जातहरू

कृषकहरूले कुरिलोको जातीय पहिचान गरेर मात्र खेती गर्नु पर्दछ । जातीय पहिचान नगरी कुरिलोको खेती गरेमा गुणस्तर तथा उत्पादनमा असर पर्न गई कृषकहरूलाई नोक्सानी हुन सक्छ । विश्व बजारमा हाल अमेरिकन जर्सी वर्णशंकर भाले जातका कुरिलोको बीउको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको पाईएको छ ।

जातहरू	विशेषता	भौगोलिक क्षेत्र र हावापानी	फल तयार हुन लाग्ने समय	उत्पादन (के.जी./रोपनी)
जर्सी किङ्ग	धेरै उत्पादन दिने, रष्ट रोग अवरोधक	पहाडी भाग र गर्मी मौसम	बेर्ना सारेको २ वर्ष	७००-८००
जर्सी सुग्रिम	धेरै उत्पादन दिने, रष्ट रोग अवरोधक	तातो चिसो दुवै हावापानी सहन सक्ने	बेर्ना सारेको २ वर्ष	७००-८००
जर्सी जेम	उच्च उत्पादन क्षमता, मोटा टुसा, रष्ट रोग अवरोधक, ताजा तरकारी र प्रशोधन गर्न उपयुक्त	पहाडी हावापानी उपयुक्त	बेर्ना सारेको २ वर्ष	७००-८००
जर्सी नाइट	उच्च उत्पादन क्षमता, रष्ट रोग अवरोधक, ताजा तरकारी र प्रशोधन गर्न उपयुक्त	तातो चिसो दुवै हावापानी सहन सक्ने	बेर्ना सारेको २ वर्ष	७००-८००
जर्सी जायन्ट	उच्च उत्पादन क्षमता, मोटा टुसा, रष्ट रोग अवरोधक, ताजा तरकारी र प्रशोधन गर्न उपयुक्त	पहाडी भाग		७००-८००

जमिनको तयारी

कुरिलो खेती गरिने जमिनलाई कुरिलो रोप्नु/सानु भन्दा अघि राम्रो सँग कुहिएको गोबरमल वा कम्पोष्ट मल अथवा अन्य प्राङ्गारिक मल हालेर कम्तीमा तीन/चार पटक गहिरो खनजोत गरी माटो बुर्बुराउदो बनाउनु पर्दछ । यसरी तयार गरिएको जमिनबाट भ्जारपात राम्ररी केलाएर हटाउनु पर्दछ । कुरिलो रोप्ने/सार्ने ड्याडको साइज ६० से.मी. चौडाई, १४-१६ से.मी. उचाई र आवश्यकता अनुसारको लम्बाई भएको बनाउनु पर्दछ ।

कुरिलो रोप्ने तरिका तथा बेर्ना दर

कुरिलो खास गरी तीन तरिकाबाट लगाउन सकिन्छ ।

क एक वर्षे गानो सार्ने

ख) सिधै वीउ छर्ने

ग) २-३ महिने बेर्ना सार्ने

क) एक वर्षे गानो सार्ने

यस तरिकामा प्रसारणका लागि पुरानो कुरिलोको बोटबाट गानो निकाली सार्न सकिन्छ अथवा वीउबाट नर्सरीमा उमारिएको एक वर्षे गानो पनि सार्न सकिन्छ । यदि थोरै जग्गामा कुरिलो खेती गर्ने हो भने वीउबाट नर्सरीमा उमारिएको एक वर्षे गानो लगाउन ठिक होला तर धेरै जग्गामा व्यवसायिक खेती गर्ने हो भने वीउबाट नर्सरीमा उत्पादन गरिएको २-३ महिने विरुवा नै उचित हुन्छ । तर, कुरिलो खेती गर्नको लागि

गानोको श्रोत जुनसुकै भए पनि गानो राम्रो, स्वस्थ, राम्रो वृद्धि भएको हुनुपर्छ । अथवा हरेक गानोको तौल करिब १०० देखि १२० ग्रामसम्म भएको उपयुक्त हुन्छ । वीउ ५-७ से.मी.को फरकमा २.५ से.मी. गहिरो र ६० से.मी. हरफमा रोप्ने र एक वर्ष पछि गानो निकाल्नु पर्दछ । यसको लागि वीउ रोप्ने उत्तम समय फागुन-चैत्र महिना हो । ५० से.मी. चौडाई र ५० से.मी. गहिरा कुलेसोहरू बनाई उक्त कुलेसोमा ३० से.मी. गोबर मल भर्ने र त्यस माथि २० से.मी. गोबर मल र माटो बराबर भागमा मिसाएर भर्नुपर्दछ । कुरिलोको गानो १५-२० से.मी. गहिरोमा रोपिन्छ । ५ से.मी. जती मुना/टुसा नछोपिने गरी गानो रोप्ने र पछि टुसा बढ्दै गए पछि माटोले विस्तारै छोप्दै जानु पर्दछ ।

ख) सिधै वीउ छर्ने

कुरिलोको खेती सिधै वीउ छरेर पनि गर्न सकिन्छ । यसो गर्दा भने बेर्नालाई भ्जारपातबाट जोगाउन विशेष ध्यान पुर्‍याउनुपर्छ ।

ग) २-३ महिने बेर्ना सार्ने

यस तरिकामा प्लाष्टिक ब्याग वा नर्सरी व्याडमा वीउ राखेर बेर्ना तयार पारिन्छ । फागुन-चैत्र वा भाद्र-आश्विन महिनामा बेर्ना २०-३० से.मी. अग्लो हुन्छ । आषाढ वा मार्गमा तयारी बेर्ना कुलेसोमा सार्न/रोप्न सकिन्छ । यस तरिकाको लागि प्रति रोपनी जमिनमा २५०० जती बेर्ना आवश्यक पर्छ । कुरिलो खेती गर्नको लागि माघ महिना लागे पछि नर्सरी राख्ने तयारी गर्नु पर्दछ । तुषारो नपर्ने ठाउँ र तराई जस्तो ठाउँमा माघको अन्त्यमा वीउ नर्सरी ब्याड वा प्लाष्टिक ब्यागमा रोप्न सकिन्छ । यसरी तयार गरेको बेर्ना चैत्र महिनाको अन्तिम वा वैशाख महिनाको शुरुमा सार्न योग्य हुन्छन् । चैत्र पछाडि नर्सरी राखेमा वीउ रोपेको करिब दुई महिनामा बेर्ना सार्न सकिन्छ । कुरिलो खेतीको लागि वैशाख जेठ महिनामा बेर्ना रोप्नको लागि राम्रो मानिन्छ । तर, अशोज महिनासम्म बेर्ना रोप्न सकिन्छ ।

कुरिलो खेती गर्नको लागि एक रोपनी जग्गामा १५०० वटा बेर्नाको आवश्यकता पर्दछ ।

मलखादको मात्रा र प्रयोग विधि

मलखादको नाम	प्रति रोपनी	प्रयोग गर्ने समय
कम्पोष्ट मल या गोठेमल	१-१.५ टन	जमिनको तयारी गरी ड्याड बनाउँदाको समयमा
युरिया	५ के.जी.	जमिनको तयारी गरी ड्याड बनाउँदाको समयमा
डी.ए.पी.	४ के.जी.	जमिनको तयारी गरी ड्याड बनाउँदाको समयमा
पोटास	३.५ के.जी.	जमिनको तयारी गरी ड्याड बनाउँदाको समयमा

कुरिलो प्रशस्त मलजल चाहिने तरकारी बाली भएकोले शुरुमा हालिएको मलले मात्र कुरिलोलाई पुग्दैन । प्रत्येक हिउँदको अन्तिममा वा लाग्दो फागुन तिर कम्पोष्ट मल, गाई भैंसीको धूलो मल करिब २-३ के.जी. प्रति बोट हाल्नु पर्दछ । सिजनमा राम्रो उत्पादन दिन नसक्ने विरुवालाई सोही अनुसार मल थपिरहनु पर्दछ ।

लगाउने दुरी

सामान्यतया कुरिलोको खेती गर्दा विरुवा देखि विरुवाको दुरी ५० से.मी. र एक हार देखि अर्को हारको दुरी ७०-७५ से.मी. हुनु पर्दछ ।

सिंचाई

कुरिलो खेतीको लागि सिंचाई मुख्य गरेर माटोको बनोट, किसिम, मौसम र बालीको अवस्थामा भर पर्दछ । चिम्ट्याईलो माटोमा कम पानी चाहिन्छ भने हलुका माटोमा पटक पटक गरी सिंचाई दिनु पर्दछ । पहिलो सिंचाई बाली रोपे पछि लगत्तै दिनु पर्दछ । नयाँ बेर्ना, वीउ, गानो आदि सारेको २ वर्षसम्म सिंचाई आवश्यकता अनुसार दिईरहनु पर्दछ । बाली लिईने विरुवामा पनि आवश्यकता अनुसार सिंचाई गरिरहनु पर्दछ । नेपालमा फागुन महिना देखि कुरिलोको टुसा पलाउन थाल्ने हुँदा बर्षा शुरु हुने समयसम्म ४/५ दिनको फरकमा सिंचाई गरिरहनु पर्दछ ।

गोडमेल

कुरिलो बहुवर्षिय बाली भएको तथा प्रशस्त मात्रामा प्राङ्गारिक मल प्रयोग गरिने र चिस्यान राखी रहने हुनाले सबै भन्दा ठूलो समस्या भनेको वरिपरि उम्र्ने भ्जारपात नै हो । कुरिलो खेतीमा उम्र्ने भ्जारपात पनि बहुवर्षिय प्रकारकै बढी हुन्छन् । त्यसैले समय समयमा गोडमेल गर्नु पर्दछ । विशेष गरी टुसा निस्कन अघि वा बाली लिए पछि गोडमेल गर्नु पर्दछ । गोडमेल गर्दा २/३ इञ्च भन्दा बढी गहिरो खन्नाले जरालाई नोक्सानी पुर्‍याउन सक्छ । त्यसै गरी ३/४ से.मी. बाक्लो छापो राख्नाले पनि भ्जारपात नियन्त्रण गर्न राम्रो सहयोग पुग्दछ । कार्तिक-मंसिरमा पातहरू पहेँलिए पछि सतहबाट ५ से.मी. भन्दा माथिको भाग काटि दिनु पर्दछ । फागुन-चैत्रमा टुसा पलाउनु भन्दा पहिला बोटलाई हारको दुवैतिरबाट कुलेसो बन्ने गरी माटो चढाउनुपर्दछ ।

रोग/कीरा व्यवस्थापन

मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षणहरू	रोकथाम र नियन्त्रण
सिन्दुरे	मूल डाँठ र हाँगाहरूमा साना राता, पहेँलो रंगको थोप्लाहरू बढेर धब्बाहरू बन्दछन् । विरुवा पुरै रातो, खैरो वा सुन्तला रंगको भई पछि कालो रंगको हुन्छ ।	रोगी बोटहरू बटुलेर जलाई दिने, रोग लागेको नर्सरीबाट विरुवा नल्याउने, रोग नलागेको बेर्ना मात्र सार्ने, रोग सहन सक्ने जातको बेर्ना लगाउने र मल बनाउँदा तितेपाती, असुरो, निम-बकाइनी आदिको प्रयोग गर्ने ।
ओइलाउने	विरुवा खैरो, रंग उडेको जस्तो देखिनु र पछि विरुवा ओइलाउनु र बढ्न नसक्ने हुन्छ ।	रोग लागेको जमिनमा कुरिलो खेती नगर्ने, स्वस्थ विरुवा मात्र सार्ने, निकासको राम्रो व्यवस्था गर्ने । बेर्ना सारेका एक महिना पछि र खाने कुरिलो उत्पादन नहुँदै पोलिराम भन्ने विषादी चार ग्राम एक लिटर पानीमा घोली छर्नाले रोग लाग्नबाट बचावट हुन्छ ।

मुख्य कीराहरू

कीरा	क्षतिको प्रकार	रोकथाम र नियन्त्रण
कुरिलोको लाही	कमलो डोठ, अंकुरण तथा पातहरू चुस्नाले बोट ओडलाउँछ ।	पानीको फोहोराले हान्ने अथवा सावुन पानी छुर्‍याप्ने ।
खपटे कीरा	यस कीराले अंकुरणको टुप्पामा फुल पार्दछ र पछि अंकुरणको पूराभागमा आक्रमण गरी विरुवालाई नोक्सान पुर्‍याउँछ ।	भारपात र जाडोमा सुकेका बोटहरू हटाउने तथा खेती गरिएको जमिन सफा राख्ने । साथै कुरिलो खेती वरिपरि टमाटरको खेती गर्नाले टमाटरको गन्धले यो कीरा भगाउन सहयोग पुग्छ ।
फुसिल्कीरा	विरुवाको हागाविगालाई नोक्सान पुर्‍याउँछ ।	रोगोरइन विषादी १ लिटर पानीमा २ मि.लि. राखी विरुवामा छर्ने । तर, कुरिलोको टुसा (मुना) नआएको बेलामा मात्र विषादी प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

विषादी छरेको १० दिनसम्म कुरिलोको टुसा भिकी खान, बजारमा लगी बेच्न हुँदैन । विषादी छरेको १० दिन पछि मात्र कुरिलोको टुसा खान र विक्री गर्न सकिन्छ ।

वाली तयारी तथा उत्पादन

साधारणतया कुरिलोको उत्पादन दोस्रो/तेस्रो वर्षदेखि हुन थाल्दछ । कुरिलो एकपटक लगाए पछि राम्रो रेखदेख भएमा यसबाट १० देखि १५ वर्षसम्म उत्पादन लिन सकिन्छ । यसको बेर्ना सार्नासाथ टुसाहरू पलाउन थाल्दछन् । तर, शुरुमा पलाएका केहि टुसाहरू टिप्नु हुँदैन । यसरी छाडिएका टुसाहरूबाट बोटको भाड राम्रोसँग फैलिन्छ र स्वस्थ रहन्छ । टुसालाई हुर्कन दिएमा खाद्य पर्दाथमा वृद्धि भई क्राउनमा संचित भएर अर्को वर्ष देखि बढी टुसा आउने हुन्छ । त्यसैले बेर्ना सारेको दोस्रो वर्ष देखि मात्र वास्तविक रुपमा टुसाहरू टिप्न शुरु गर्नु पर्दछ । टुसा ७-१० इञ्च लामो भए पछि काटेर अथवा त्यसै भाँचेर निकाल्न सकिन्छ ।

व्यवसायिक रुपमा कुरिलोले १ वर्षपछि उत्पादन दिन थाल्दछ । चैत्र महिनाको शुरुबाट आश्विन महिनासम्म सामान्यतया कुरिलोबाट उत्पादन लिन सकिन्छ । यसको सरदर उत्पादन प्रति रोपनी २०० देखि ५०० के.जी. हुन्छ । चैत्र देखि भाद्र महिनासम्म यसको राम्रो उत्पादन लिन सकिन्छ । सामान्यतया भौगालिक अवस्था अनुसार पहाडमा ४-६ महिना जति र तराईमा ६-७ महिना जति उत्पादन लिन सकिन्छ ।

वाली टिप्ने तरिका

माथी विस्तार गरिए अनुसार कुरिलोको वाली टिप्न योग्य भएपछि चक्कुले माटो मुनिको सेतो भाग १-१.५ इञ्च पर्ने गरी ७-१० इञ्चका टुसा टिप्नु पर्दछ । यसरी टिप्दा माटो मुनिरहेका अन्य टुसालाई बचाउन ध्यान दिनु पर्दछ ।

भण्डारण

कुरिलो टिपीसकेपछि पनि १० डि. से. भन्दा माथि समय अनुसार छिप्पिदै जाने हुँदा जतिसक्दो चाँडो बजारमा पुर्‍याउनु पर्दछ ।

कुरिलोलाई प्लाष्टिकको ब्यागमा राखेर रेफ्रिजेरेटरमा राख्दा दुई हप्तासम्म राम्ररी भण्डारण गर्न सकिन्छ । कुरिलोको टुसालाई सिधै बरफ पर्न दिनु हुँदैन ।

ख) नेपालमा कुरिलो उत्पादन तथा बजार स्थिति

कुरिलो ज्यादै पौष्टिक तत्वले भरीपूर्ण भएकोले यसको माग दिनानु दिन वृद्धि भईरहेको छ । नेपालमा आ.व. २०६८/६९ मा १३७ हेक्टर क्षेत्रफलमा कुरिलो खेती भई १०६३ मे.टन. उत्पादन भएको देखिन्छ । त्यसैगरी आ.व. २०६९/७० मा १५२ हेक्टर क्षेत्रफलमा कुरिलो खेती भई ११७५ मे.टन. उत्पादन भएको देखिन्छ र यसको उत्पादकत्व ७.८ मे.टन प्रति हेक्टर रहेको छ (स्रोत : कृषि विकास मन्त्रालय, २०६९/७०) । हाल नेपालको डोटी, दाङ्ग, स्याङ्गजा, गुल्मी, अर्घाखाँची, लम्जुङ्ग, तनहुँ, कास्की, रसुवा, नुवाकोट, सिन्धुली, काभ्रे, भक्तपुर, ललितपुर, धादिङ्ग, मकवानपुर, सुनसरी, मोरङ्ग लगायतका जिल्लाहरूमा कुरिलो खेती विस्तार हुँदै गएको पाईएको छ ।

व्यापार प्रवर्द्धन तथा निकासी केन्द्रको तथ्यांक अनुसार आ.व. २०६८/६९ मा मात्रै भारतबाट ११४.६९ मे. टन कुरिलो आयात गरिएको थियो । कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजारमा मात्रै वि.सं. २०६९ मा ४१ मे.टन. कुरिलोको कारोबार भएको तथ्यांकले देखाउँछ (स्रोत : कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय, २०६९/७०) । कुरिलोको माग उत्पादनको तुलनामा बढी रहेकोले यसको खेती गरी उत्पादन गरेमा कृषकहरूले राम्रो मूल्य पाउनुका साथै प्रशोधन उद्योग र विश्व बजारमा निकासी गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ । वि.सं.२०६९ मा कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजारमा कुरिलोको औसत मुल्य रू. २१९.१५ प्रति के.जी. रहेको पाईएको छ । सबैभन्दा कम मुल्य आषाढ महिनामा रू. १२०.१७ प्रति के.जी. र सबैभन्दा बढी मुल्य रू. ४२३.७५ प्रति के.जी. फाल्गुन महिनामा पाईयो ।

ग) कुरिलोको उत्पादन एवं बजार लागत तथा लाभ विश्लेषण

वाली : कुरिलो जात : जर्सी किङ्ग वर्ष : २०७०/७१ स्थान : भक्तपुर
वाली रोपेको समय : वैशाख बाली भित्र्याएको समय : चैत्र
क्षेत्रफल : १ रोपनी बारीको अवस्था : स्थानीय/असिंचित

क्र.सं.	विवरण	एकाई	परिमाण	दर रु.	रकम
१	स्थीर लगानी				६२००
१.१	जग्गा भाडा	रोपनी	१	५०००	५०००
१.२	सिँचाई व्यवस्थापन	रोपनी	१	१०००	१०००
१.३	मर्मत संभार	सरदर			२००
२	वार्षिक संचालन खर्च				३७०६९
२.१	ज्यामी	दिन	१२	३००	३६००
२.२	पशुश्रम	दिन	१	६००	६००
२.३	टयाक्टर	घण्टा	०.५	८२५	४१२.५
२.४	विरुवा	बटा	१५००	२०	३००००
२.५	मल (कम्पोष्ट)	के.जी.	१५००	१	१५००
२.६	मल (रसायनिक)	के.जी.			४८०
२.६.१	युरिया	के.जी.	५	२६	१३०

क्र.सं.	विवरण	एकाई	परिमाण	दर रु.	रकम
२.६.२	डि.ए.पी.	के.जी.	४	५०	२००
२.६.३	पोटास	के.जी.	३.५	३६	१२६
२.७	बाली संरक्षण रसायनहरू	सरदर			५००
२.८	अन्य	सरदर			०
२.९	संचालन खर्चमा व्याज	%	२.५		९२६.७१
२.१०	हास कट्टी				१००
	कूल खर्च (लगानी)				४४२९५
३	उत्पादन अनुमान (रकममा)				
३.१	कुरिलो टुसा	के.जी.	४००	२५०	१०००००
	जम्मा आमदानी				१०००००
४	बजार लागत		४००	२	८००
५	कूल नाफा				९९२००
६	खुद नाफा				५४९०५
	नाफा र लागतको अनुपात (B/C ratio)				२.२३९५

घ) कुरिलोको उत्पादन एवं बजार प्रवर्द्धनमा संलग्न निकायहरू

जिल्ला स्थित कृषि विकास कार्यालयहरू ।

तरकारी विकास निर्देशनालय, खुमलटार ।

अन्य गैर सरकारी संघ संस्थाहरू ।

सन्दर्भ सामग्री

- आलु, तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रमको वार्षिक प्रगति विवरण (आ.व. २०६८/६९) । तरकारी विकास निर्देशनालय, खुमलटार, ललितपुर ।

- काफ्ले, इश्वरीप्रसाद (२०६५) । प्रांगारिक कुरिलो खेती, उन्नत कृषि प्रविधि प्याकेजिङ्ग, २०६५/६६ । कृषि प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन, ललितपुर ।

- कर्माचार्य, वासुदेव (२०६४) । तरकारी खेती, रोग, कीरा, बीउ उत्पादन र भण्डारण प्रविधि । भिजन नेपाल पब्लिकेशन, काठमाडौँ, नेपाल ।

- कृषि विकास मन्त्रालय (२०६८) । तरकारी खेती प्रविधि । कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा तथ्याङ्क महाशाखा, सिंहदरबार, काठमाडौँ, नेपाल ।

- कृषि बजार सूचना पत्रिका (वार्षिक विशेषाङ्क, २०७०), कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय, ललितपुर, नेपाल ।

- प्राक्टिकल एक्सन (२०१०) । संक्षिप्त प्राविधिक ज्ञान, २०१० ।

- सापकोटा, दिनेश (२०६६) । कुरिलोको खेती प्रविधि । कृषि सूचना तथा संचार केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर ।

- MOAD, 2013. Statistical Information on Nepalese Agriculture. Ministry of Agricultural Development (MOAD), Agribusiness Promotion and Statistics Division, Singha Durbar, Kathmandu, Nepal.

कुरिलो उत्पादनको व्यावसायिक योजना

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम

हरिहर भवन, ललितपुर

फोन: ०१-५०१०२५३, ५०१००२६ फ्याक्स: ०१-५५२४२२७

ई-मेल: agribizpromotionnepal@gmail.com, app@agribiz.gov.np

२०७०/७१